

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Кирил Барбареев
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков
м-р Верица Јосимовска

Редакциски одбор

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков

Главен и одговорен уредник

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот
Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „Европа 92“ - Кочани
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. факс 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

м-р Александар Донски ВОБЕД	7
д-р Тодор Чепреганов, д-р Ѓорѓи Чакарјаневски МАКЕДОНИЗМОТ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ	9
д-р Кирил Цацков НЕОДМИНЛИВАТА ПЕДАГОШКА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО ШТИП И ВО ПРИЛЕП.....	17
д-р Ѓорѓи Малковски ПРОПАГАНДИТЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ДРЖАВИ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	25
д-р Силвана Сидоровска-Чуповска ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕТО НА ПРЕРОДБАТА	31
д-р Александар Илиевски ПЕДАГОШКО-АНДРАГОШКАТА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	41
д-р Михајло Георгиевски ПРОСВЕТИТЕЛСКИТЕ ПОГЛЕДИ НА КРАТОВСКИОТ УЧИТЕЛ ДИМИТАР ПОП ЈОСИФОВИЧ, СОВРЕМЕНИК НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, ИЗНЕСЕНИ ВО НЕГОВИТЕ РАКОПИСИ ОД 1858 И 1869 ГОДИНА.....	51
м-р Дора Јурукова ЗНАЧЕЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ЗА УЧИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА	57
д-р Наташа Котлар-Трајкова МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЈКОВ	61
д-р Билјана Ристовска-Јосифовска ИСТОРИСКИТЕ ПРЕСЕЛБИ ОД МАКЕДОНИЈА ВО ОБЛАСТА ТУЗЛУК ВО БУГАРИЈА (втората половина на XIX и почетокот на XX век).....	67

проф. Трајче Мицески, спец. Роберт Конески, дипл.теолог ЕДУКАТИВНО-МЕНАџЕРСКО-ЛИДЕРСКИТЕ ОДЛИКИ НА ДИРЕКТОРОТ НА НАРОДНОТО УЧИЛИШТЕ ВО ПРИЛЕП (1874-1877) - ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	73
д-р Зоранчо Малинов ФОЛКЛОРНИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛИ ПУБЛИКУВАНИ ОД ШТИПЈАНИ КОН КРАЈОТ НА XIX ВЕК	85
д-р Снежана Јованова-Митковска НЕКОИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА „ЗВУЧНАТА МЕТОДА“ НА КОВАЧЕВ	97
д-р Александар Трајановски НАРОДНООПШТИНСКИ И ПЕДАГОШКО-БОГОСЛОВСКИ УЧИЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА КОН СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК (ПО ПРИМЕРОТ НА УЧИТЕЛСТВУВАЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, Д. МИЛАДИНОВ, СЛ. ДИНГОВА, К. ШАПКАРЕВ И ДРУГИ)	109
д-р Валентина Миронска-Христовска УЛОГАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО МАКЕДОНСКАТА ПРОСВЕТНА ТРАДИЦИЈА	123
м-р Елена Јосимовска УЧИЛИШТАТА ВО ШТИП ПРЕД И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	133
м-р Ванѓа Димитријева ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ЗНАЧЕЊЕТО НА НЕГОВАТА ЛИЧНОСТ ВО КУЛТУРНОТО ПОЛЕ НА МАКЕДОНИЈА.....	137
м-р Ирена Китанова ЕТИЧКО-ЕСТЕТСКИТЕ СЕГМЕНТИ ВО БУКВАРОТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	141
Донче Ефремов, Емилија Корунска ЈОСИФ КОВАЧЕВ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ.....	145
м-р Оливер Цацков ЈОСИФ КОВАЧЕВ - УЧЕНИК И УЧИТЕЛ.....	151

м-р Ленче Насев ПОГЛЕД КОН ЖИВОТОТ И ДЕЛНОСТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ – ИСТАКНАТ МАКЕДОНСКИ ПЕДАГОГ И РЕФОРМАТОР ОД ШТИП	155
Иван Котев, Милена Цацкова ПРЕРОДБЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО И УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ	163
м-р Верица Јосимовска ДЕЛАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ВРЕМЕТО ВО КОЕ ГИ СОЗДАВАШЕ	175
м-р Кире Филов РАЗВОЈОТ НА ПРОСВЕТНАТА ДЕЈНОСТ ВО ШТИП ПРЕД, ЗА ВРЕМЕ И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	179
Лидија Камчева ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И НЕГОВОТО УЧИТЕЛСТВУВАЊЕ ВО ШТИП	185
м-р Марија Коцева ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УЧИТЕЛИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	191

УДК: 398(=163.3)
39(=163.3)

д-р Зоранчо Малинов
Институт за фолклор „Марко Цепенков“ - Скопје

ФОЛКЛОРНИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛИ ПУБЛИКУВАНИ ОД ШТИПЈАНИ КОН КРАЈОТ НА XIX ВЕК

Втората половина на XIX век е период на незапирливиот продор на ширењето на писменоста и интересот за изучувањето на народната култура на нашиве македонски и балкански простори. Иако со извесно задоцнување во однос на останатите европски, па и соседните балкански народи, процесот на едуцирање на широките народни маси постепено започнува да го зафаќа и населението во Македонија. Слична е состојбата и со интересот кон проучувањето на сопствената народна култура, процес кој на македонските простори најпрвин го поттикнуваат разни странски емисари, каков што е на пример случајот со рускиот филолог-славист Виктор Григорович¹ и со босанскиот Хрват Стефан Верковиќ, испратен од српската влада со посебни задачи во југоисточниот дел на Македонија². Верковиќ всушност е и првиот публикувач на пообемни материјали со

1) Виктор Григорович бил професор на Универзитетот во Казан, а подоцна и во Москва и во Одеса. Тој ги пропатувал Македонија и соседните балкански земји на тогашна европска Турција, во периодот 1844-1947 год. истражувачите на делото на браќата Миладиновци истакнуваат дека мошне важен настан во нивниот живот претставува токму воспоставувањето на контактот на постариот брат Димитрија со Виктор Григорович 1845 г. во Охрид, како и подоцнежните нивни средби во Струга. Се смета дека токму Григорович е тој што го поттикнувал Димитрија за собирањето на фолклорните материјали, кои подоцна со големи напори ги публикувал Константин (Д. Митрев, По трагите од подвигот на Миладиновци, во книгата: Миладиновци, Зборник (1861-1961), „Кочо Рацин“, Скопје, 1962, Предговор, с. XIX-XX; М. Китевски, Ненадмината ризница на македонското народно творештво, во книгата: Български народни песни, собрани одъ братья Миладиновци Димитрија и Константина въ Загребъ 1861 (фототипско издание), „Култура“, Скопје, 2000, Предговор, с. 12).

2) За биографските податоци за Стефан Верковиќ и за неговата мисија во Македонија во периодот 1855-1977 год., при што воспоставил контакти и со доста видни луѓе од тој период, како на пример. Димитар Миладинов, Кузман Шапкарев, Јордан Хаџи Константинов – Џинот, Георги Динков, Димитар Поп Георгиев Беровски, штипјанецот Арсени Костенцев и др., да се види во воведниот дел на книгата: Стефан И. Верковиќ, Македонски народни умотворби, книга прва – женски песни. Подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, „Македонска книга“, Скопје, 1985, с. 7-55.

фолклорна содржина од македонските простори, кои се објавени во 1860 година во Белград³. Интересот за проучувањето на македонското народно творештво се јавува и кај Македонците, па така веќе во наредната година во Загреб излегува и познатиот Зборник на браќата Димитар и Константин Миладиновци со приличен број на народни песни и друг фолкорен и етнографски материјал⁴.

Голем придонес во афирмирањето на македонската народна култура има и излегувањето на публикацијата *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* (СБНУНК) во 1889 г. во Софија, издаван од Министерството за народна просвета на Бугарија. Имено, во ова периодично списание, покрај стручни публикации на бугарските и другите учени од европските земји, се публикувале и разни фолклорни и етнографски материјали од сите краеве на Бугарија, но и од разни предели на Македонија и Одринско (источните делови на Тракија), односно од териториите кои по Берлинскиот конгрес останале во рамките на Османлиската (Турска) Империја. Нормално, целата оваа работа околу публикувањето на материјали со фолклорна и етнолошка содржина си има и своја политичка заднина, со оглед на фактот што стратешка цел на бугарската држава и црква (Егзархијата) била да го присоединат православното словенско население и териториите на коишто тоа живее, повикувајќи се на наводното историско право на владеење на териториите што некогаш ѝ припаѓале на средновековната бугарска држава.

3) Зборникот носи наслов „Народне песни македонски Бугара“ и содржи 335 македонски народни песни, главно од Серес и неговата околина, но и од други македонски краеве (Т. Саздов, Студии за македонската народна книжевност, Скопје, 1979, с. 11). За етикетирањето на македонските народни умотворби како бугарски, не само од инородните елементи, туку понекогаш и од Македонците досега е прилично елаборирано во македонската фолклористика и историска наука, па сметам дека овде е непотребно да се троши излишно простор и време. Во оваа пригода ќе ги посочиме само студиите на Б. Конески (Македонскиот 19 век, јазично и книжевно-историски прилози, Скопје, 1986), Х. Поленаковиќ (Страници од македонската книжевност, Скопје, 1952; од истиот: Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков, Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, кн. XIV, Скопје, 1962, с. 205-238), Д. Митрев (Предговорот кон изданието на Зборникот на Миладиновци, со наслов: По трагите од подвигот на Миладиновци, во кн. Миладиновци, Зборник (1861-1961 Скопје, 1962), К. Пенушлиски (Зборникот на браќата Миладиновци, Литературен збор, год. VIII, бр. 3, Скопје, 1961), Т. Саздов (Студии за македонската народна книжевност, Скопје, 1978), Д. Ташковски (Кон раѓањето на македонската нација, Скопје, 1967), Б. Ристовски (Македонија и македонската нација, Скопје, 1995) и др.

4) Зборникот на браќата Миладиновци содржи 660 народни песни со над 23.000 стихови, по неколку народни преданија, обичаи и верувања и десетици гатанки, пословици и поговорки (Т. Саздов, Студии за македонската народна книжевност, Скопје, 1979, с. 27).

Секако, немајќи свои сопствени инструменти на политичко, културно и црковно дејствување, добар дел од македонската интелигенција е принудена да се потпира на веќе востановените политички и културни институции на Кнежеството Бугарија. Имено, добар дел од македонските преродбеници и собирачи на фолклорен материјал успеваат да ги публикуваат своите трудови во некои од поголемите бугарски градови, покрај другите балкански и европски културни центри. Доволно е само да се потсетиме на публикувањето на делата на Кузман Шапкарев, Ѓорѓија Пулевски, Војдан Чернодрински, „лозарите“ и многу други македонски емигранти кои нашле прибежиште во Бугарија, па да ни биде јасно каква била улогата на бугарските институции во афирмирањето на македонската култура кон крајот на XIX и почетокот на XX век.

Извесен придонес во процесот на просветување на сопствениот народ и афирмирање на неговата традиционална култура имаат и извесен број штипјани, кои живееле и твореле токму во периодот за кој станува збор во овој труд, односно последните децении на XIX век. Многумина штипјани дале свој придонес во просветувањето на своите сограѓани, но и на другите сонародници ширум Македонија, како што се на пример штипските учители: Павле Грозданов (†1857) и неговиот син Димитар Грозданов (1840-1919), потоа Јосиф Ковачев (1839-1898) и неговиот брат Михаил Ковачев, па Александар Попорувеш (таткото на Тодор Александров), Тодор Лазаров (1869-1912) и Мише Развигоров (1873-1907), од кои последниве двајца подоцна стануваат и истакнати дејци на Македонската револуционерна организација (ТМОРО, подоцна ВМРО)⁵.

Некои пак, освен што учителствувале, својот професионален ангажман го поврзувале и со собирањето на разни материјали со фолклорна и етнографска содржина. Како таков пример можеме да го посочиме и Јосиф Ковачев, кој во своите млади години додека бил учител во косовскиот град Ѓњилане (1855-59) собирал и народни умотворби⁶. За жал, во овој момент не ми е познато дали овој познат педагог го има публикувано овој фолклорен материјал и дали има собирано народни умотворби и од својот роден град.

Затоа пак, некои од неговите сограѓани и современици успеале во своите намери да отргнат од забораот извесен фонд на народни умотворби, првенствено голем број на пословици, гатанки, клетви и

5) П. Завоев, Градъ Щипъ, София, 1943, с. 58-92; К. Митев, Развој на школството, во книгата: Astibo – Штип I-XX век, Скопје, 1964, с. 157-160; Б. Цветковски, Просветата и школството, во книгата: Штип низ вековите, книга прва, Штип, 1986, с. 346-360.

6) Б. Цветковски, Просветата и школството, во книгата: Штип низ вековите, книга прва, Штип, 1986, с. 354 и таму цитираната литература.

благослови, но и извесен број на приказни, обичаи и верувања, како и друг фолклорен материјал. Во оваа пригода секако заслужуваат да се истакнат двајцата штипјани Арсени Костенцев и Петар Чачаров, кои во периодот на последната деценија од XIX век, во неколку броеви на софискиот Зборник за народни умотворби, наука и книжнина ги публикувале своите фолклорни материјали што ги запишувале од своите сограѓани.

Прв публикувач на фолклорен материјал од Штип и неговата околина во софискиот Зборник за народни умотворби е за наши услови помалку познатиот Петар А. Чачаров, чии собрани пословици од Штип се објавени во третиот број на овој Зборник, кој излегол во 1890 година, односно само една година по излегувањето на првиот број на ова специјализирано периодично списание за наука и народни умотворби. Имено, овој штипјанец, кој во тоа време бил учител во Перник во Бугарија⁷, успеал до редакцијата на СбНУНК првично да испрати материјал од 886 пословици од Штипско, кои биле публикувани на 17 страници во ова списание. Тие се азбучно подредени, пишувани на тогашниот штипски говор и со тогашниот правопис што се користел во Кнежеството Бугарија. Многу од овие поговорки се општопознати, не само за македонски услови, туку и пошироко, а има и извесен фонд на поговорки кои се карактеристични само за подрачјето на Штип и околината.⁸

Во 1891 година, во петтата книга на СбНУНК, Чачаров публикува 25 бргупоговорки⁹, а во истата година, во шестата книга објавува 379 клетви¹⁰. Во наредната 1892 година, во осмата книга на ова периодично списание, тој публикува уште 443 клетви и благослови¹¹. Во 1893 година, во деветтата книга му се отпечатени уште една приказна¹², 446 пословици

7) Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. VIII, София, 1892, с. 231. Овој податок го дава редакцијата на списанието, чиј главен редактор во тоа време е познатиот бугарски филолог, професорот д-р Иван Шишманов.

8) П. А. Чачаров, Пословици отъ Щипъ (Македония), СбНУНК, кн. III, София, 1890, с. 246-263.

9) П. А. Чачаров, Скороговорки отъ Щипъ, СбНУНК, кн. V, София, 1891, с. 207.

10) П. А. Чачаров, Народни клетви отъ Щипъ (Македония), СбНУНК, кн. VI, София, 1891, с. 206-213.

11) П. А. Чачаров, Клетви и богословии отъ Щипъ, СбНУНК, кн. VIII, София, 1892, с. 239-248.

12) Приказната носи наслов: „За честния кръсть“ („За чесниот крст“ - редакцијата на списанието секогаш насловите на приказните ги дава на бугарски јазик, а текстот го дава во оригинал на локалниот, во овој случај на штипскиот говор - б.м.). Според вметнатата редакциска забелешка, господинот Чачаров информирал дека оваа приказна ја имал слушнато од Ефрем Велев во Тиквеш (СбНУНК, кн. IX, София, 1893, с. 159-162).

и 141 гатанка, сите азбучно подредени¹³, впрочем како што претходно се публикувани и пословиците, клетвите и благословите.

Во десеттата книга на софискиот Зборник за народни умотворби, наука и книжнина, која излегла во 1894 година, Чачаров објавува 107 верувања од доменот на секојдневниот живот на луѓето, меѓу кои има и извесен број на обичаи и забрани (табуа) што ги практикувало населението од Штипско во тој период. Да споменеме само некои од нив, па ќе видиме од што сè се плашеле луѓето што живееле во тоа време, па избегнувале да прават извесни работи, за да не им се случи нешто лошо, а ќе видиме дека некои од нив богоми се актуелни и во денешно време: „Пелените (дрехите) на мало дете не бива да стојат на двор, кога зајде с’нце, оти детето не може да спие“; „Децата не бива да си играјат сос гламја, оти кога спијат, ќе се помочат“; „Трудна жена не бива да украде нишчо, оти на детето ќе има нишан, какво е украде мајка му“; „По Митровден п’рви ден (на 27 октомври – стар календар – б.м.) не се б’рка у санд’ците, оти глуците ќе прават пакос“¹⁴ итн.

Освен што публикувал солиден фолклорен материјал од Штип и неговата околина, П. Чачаров додека бил учител во Перник, во Бугарија, собрал и извесен фонд на пословици што се кажувале во пределот Грахово (Перничко), кои успеал да ги публикува во осмата книга на СБНУНК од 1892 година. Но, со оглед на тоа што говорот на којшто биле кажувани овие пословици не му бил најдобро познат, редакцијата дава забелешка со објаснување, дека: „...г-нот П. А. Чачаров не може да ни ги растолкува сите ретки зборови и непознати пословици, бидејќи за време на учителствувањето во Перник тој не го усвоил говорот потполно, главно тој не го доловил овде самогласното *p* и трето лице еднина од некои глаголи. Дури и во штипскиот говор, кој е роден говор на г-нот Чачаров, се укажаа неколку непознати зборови за него, иако тој и сега дома говори штипски. Акцентот како во граховските и штипските пословици, така и во штипските клетви остана неозначен. Граховскиот акцент господинот Чачаров не го знае потполно, а штипскиот не му претставува голем проблем, па така доста може да се проучи и од материјалот објавен во СБНУНК, кн. III, с. 246-263“ (се мисли на пословиците од Штип - б.м.).¹⁵

13) Во истава книга на списанието, П. Чачаров публикува уште 446 пословици (СБНУНК, кн. IX, Софија, 1893, с. 187-196) и 141 гатанка (СБНУНК, кн. IX, Софија, 1893, с. 207-211).

14) П. А. Чачаров, Тълкувания на природни явления, разни народни вервания и прокобывания отъ Щипъ, СБНУНК, кн. X, Софија, 1894, с. 121-125.

15) Овој коментар го дава редакцијата како забелешка во воведниот дел на публикуваниот материјал на П. А. Чачаров со наслов: Пословици отъ Граховско (СБНУНК, кн. VIII, Софија, 1892, с. 231).

Од досега изнесеното за П. А. Чачаров може да се констатира дека овој штипјанец, кој како учител во Перник, во Бугарија, до редакцијата на СБНУНК доставувал разен материјал со фолклорна и етнoлошка содржина, во периодот 1890-94 година, објавил над 1.000 пословици и неколку стотини клетви, благослови, гатанки и бргупоговорки, како и една приказна. Тие се отпечатени на вкупно над 50-тина страници, од кои околу 45 се однесуваат на материјали од Штип и околината, а осум се со пословици од Грахово (Перничко). За жал, во овој момент не ми е познато како се одвивал животниот пат на овој штипјанец, кој настојувал и успеал делумно во тоа, дел од фолклорното богатство на неговиот роден град да биде овековечено со објавувањето во споменатово софиско периодично списание.

Вториот штипјанец кој успеал да публикува фолклорни материјали од Штип и Штипско е учителот и книжар од овој град, познатиот Арсени Костенцев. Што се однесува до неговите биографски податоци, може да се каже дека тие се прилично познати, благодарение пред сè на неговата мемоарска книга *Спомени*, објавена во 1917 година во Софија. Од неа дознаваме дека овој истакнат просветен деец е роден во август 1842 година во штипско Ново Село. Татко му Георги бил ситен трговец, а мајка му била Марија Каранфилова. Откако се школувал во родното Ново Село, поради смртта на татка си, како 17-годишно момче морал да го прекине школувањето и да започне со учителствување, најпрвин во струмичкото село Робово, потоа во Попчево, исто така Струмичко, па во Ваташа, Тиквешко (Кавадаречко), па во Пехчево, Малешево и во многу други места ширум Македонија. Имал воспоставено контакт со споменатиот Стефан Верковиќ, посетувајќи го во неговиот дом во Серес. Контактот со овој старинар и фолклорист директно влијаел врз понатамошниот интерес на Костенцев за собирањето на фолклорен материјал.

Арсени Костенцев за штипјани уште е значаен и по тоа што заедно со својот брат хаџи Михаил, во својот роден град отворил книжарница во 70-тите години на XIX век, која всушност е првата штипска книжарница и претставува една од првите книжарници во Македонија. При својата учителска дејност активно учествува во црковно-просветните борби помеѓу грчката Патријаршија и бугарската Егзархија, на страната на втората. Воените настани од 1877-1878 година го затекнуваат во Горна Цумаја (ден. Благоевград), кога активно се вклучил и во разрешувањето на разните спорни состојби што настанале во овој град и неговата околина за време на Руско-турската војна и Кресненското востание. По одлуките на Берлинскиот конгрес, Горна Цумаја и цела Македонија да останат во рамките на Турската Империја, Арсени Костенцев својата дејност ја

продолжува како учител испратен од страна на Егзархијата, најпрвин во Струмица, а потоа и во Емборе, Кајларско и Екши Су и Суровичево, Леринско, во југозападниот дел на Македонија. Пред претстојната опасност да биде уапсен од турските власти, ја напушта Македонија и заминува во Софија, каде што подоцна таму и трајно се населува. На инсистирање од страна на познатиот старозагорски митрополит Методиј Кусев(ич), кој е родум од Прилеп, Арсени Костенцев ги пишува своите мемоарски записи, додека предговорот на неговата книга го има напишано познатиот бугарски поет Иван Вазов¹⁶.

Сепак, во овој труд нè интересира Арсени Костенцев како собирач и публикувач на народни умотворби, за што можеме да констатираме дека е рамо до рамо со веќе споменатиов П. А. Чачаров. За првпат Констенцев како публикувач на фолклорен материјал се јавува во 1893 година, кога во деветтата книга на софискиот Зборник за народни умотворби, наука и книжнина ја објавува приказната „Жената е од ѓаволска опашка“ („Жената е отъ дяволска опашка“), која ја имал слушнато од татка си¹⁷.

Во следната десетта книга на СБНУНК, која излегла во 1894 год., тој публикувал неколку приказни од Штип, од кои приказната „Момчето, ветено на ѓаволот“, со втор наслов во загради „Момче, ѓавол, св. Богородица и три кучиња“, односно на бугарски како што е публикуван насловот на приказната „Момчето обещано на дявола“ („Момче, дявол, св. Богородица и три кучета“)¹⁸ е убедливо најдолга, а останатите осум се релативно пократки¹⁹. На крајот од последната публикувана приказна од А. Констенцев во оваа книга на СБНУНК, стои податокот, дека публикуваните приказни запишувачот ги имал слушано од баба Стојанка Хаџи Каранфиловица од Ново Село (Штипско)²⁰.

Во дванаесеттата книга на СБНУНК, издадена во 1895 год., А. Констенцев објавил уште една кратка приказна со наслов „Господ дава к’смет на Адамовата челада“ („Господъ дава късметъ на Адамовата

16) А. Костенцевъ, Спомени, София, 1917.

17) Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. IX, София, 1893, с. 155-156.

18) СБНУНК, кн. X, София, 1894, с. 137-141.

19) СБНУНК, кн. X, София, 1894, с. 145-146 и 149-151. Според класификацијата на тогашната редакција на списанието, народните приказни биле поделени во неколку групи, и тоа: „Приказни за зли духове“, „Приказни за черковни лица и явления“ и „Приказни изъ челядниа и общественъ животъ“. Од тие причини се јавува и расцепканоста при нумерирањето на страниците, со оглед на тоа што во одделните групи на приказни биле публикувани и приказни од други краеве на Бугарија и на Македонија.

20) Ibid, 151.

челѝдъ”)²¹, а во следната, тринаесетта книга, која излегла во наредната 1896 год., тој објавил 146 пословици и 6 гатанки, со истакнување во насловот, дека се од Штипско Ново Село²². Со тоа се исцрпува материјалот со фолклорна содржина публикуван од Арсени Костенцев во софискиот Зборник за народни умотворби, но не и на семејството Костенцеви. Имено, познатиот македонски собирач и публикувач на македонски народни умотворби, прилепчанецот Марко Цепенков, од постариот брат на Арсени, господинот хаџи Михаил Костенцев, запишал неколку приказни, верувања и детски игри, но со оглед на тоа што тој материјал излегува од темата на овој труд, за него нешто повеќе ќе соопштиме во друга пригода²³.

Цепенков има публикувано и едно предание и една народна песна од Штипско, кои успеал да ги запише од штипјанецот Андон Шандаров. Преданието и песната се однесуваат на познатиот лик од народните преданија и јуначки песни, легендарниот Крали Марко, а публикувани се во книгите број XII и XVI-XVII. Преданието е со наслов „Марково кале на Исарот во Штип“ („Марково кале на Хисара во Штип“)²⁴, а песната е насловена „Марко го наоѓа брата си Огнена“ („Марко намира брата си Огнена“)²⁵.

Во софискиот Зборник за народни умотворби е публикувана уште една народна умотворба од страна на еден штипјанец, но според податоците за информаторот од кого што е запишана приказната, станува збор за фолклорен материјал од Кочани, а не како што е наведено на почетокот, дека приказната е од Штип. Имено, Иван А. Шандаров, запишувачот на приказната „Попадијата што го натерала мажот си да ја венча со нејзиниот љубовник“ („Попадијата, която накарала мъжа си да я венчае съ љубовника ѝ“), кој најверојатно е во сродство со Андон Шандаров од Штип (споменатиов информатор на Марко Цепенков), на крајот од текстот на публикуваната приказна ни соопштува дека ја имал слушнато од баба Беца во Кочани, во 1882 година²⁶.

21) Ibid, 151.

22) СбНУНК, кн. XIII, София, 1896, с. 226-229.

23) Марко К. Цепенков од хаџи Михаил Костенцев успеал да запише една приказна (СбНУНК, кн. XI, София, 1894, с. 144-145), 6 толкувања на сонови, односно кажувања (СбНУНК, кн. XIII, София, 1896, с. 156-159) и 11 детски игри (СбНУНК, кн. XV, София, 1898, с. 155-162).

24) СбНУНК, кн. XII, София, 1895, с. 201-202. Цепенков овде наведува дека преданието го слушнал од Андон Шандаров, стар штипјанец на 75-годишна возраст.

25) СбНУНК, кн. XVI-XVII, София, 1900, с. 179-180. Цепенков наведува само дека песната му била испеана од хаџи Андон Шандаров од Штипско.

26) СбНУНК, кн. XI, София, 1894, с. 108-110.

За штипјанецот Иван Шандаров од друго место дознаваме дека се занимавал со собирачката дејност на народни умотворби и дека до редакцијата на пловдивското научно-книжевно списание „Наука“ го доставил за публикување својот зборник од штипски народни умотворби. Од целиот тој материјал, редакцијата му објавила само две подолги епски песни²⁷, а каква била судбината со останатиот фолклорен материјал, за жал, во овој момент немам одговор.

Што се однесува, пак, до публикувањето на народни умотворби од Штипско, покрај досега спомнатиот материјал, кој воглавно е од доменот на народната книжевност, во оваа пригода треба да се издвојат и заслугите на двајцата прилепчани кои се занимавале со собирање на македонскиот музички фолклор и со негово мелографирање. Тоа се познатите мелографи од крајот на XIX век, Тодор Гавазов и Александар Конев, кои публикувале вкупно 11 песни од Штипско, и кои, освен што се запишани текстуално, тие се и мелографирани, односно публикувани се и со нотни записи. Меѓу овие песни ги среќаваме: „Ој леле, леле“, „Перуниче девојче“, „Ој Невено, џан Невено“ (запишани и мелографирани од Т. Гавазов)²⁸, „Девојчица ружа брала“, „Садил Фимка босилок“, „Бре Ѓурџин Стојно убава“, „Ожени ме мамо“, „Што је јасна месечина“, „Шефталин моме“, „Подуна ветар Стано“ и „Кална Ружа, калта гази“ (запишани и мелографирани од А. Конев)²⁹.

Во оваа пригода, во контекст на публикувањето на фолклорен и етнографски материјал од Штипско, треба да се истакне и објавувањето на неколку песни кои биле отпечатени во третата книшка на солунското списание „Книжици за прочит“, во 1889 год. Имено, под наслов „Песни според говорот во Штип“ (Песни споредъ говорътъ въ Щипъ), објавени се шест песни, отпечатени со правопис, сличен на оној во софискиот Зборник (СбНУНК) и со акцентирани зборови.³⁰ За првите четири песни,

27) Наука, Пловдив, 1883-84, кн. III-IX, с. 369-373 (цитирано според: Т. Саздов, Студии за македонската народна книжевност, Скопје, 1978, с. 17).

28) СбНУНК, кн. IX, София, 1893, с. 123-124.

29) СбНУНК, кн. XI, София, 1894, с. 58-61. Овие двајца прилепчани се меѓу првите македонски мелографи, а воедно се и најплодните запишувачи на македонскиот музички фолклор во последната деценија од XIX век. Имаат публикувано стотици народни песни речиси од сите краеве на Македонија, а ги објавувале во споменатиов софиски Зборник за народни умотворби, наука и книжнина (Македонските мелографи од крајот на XIX век. Редактирале: Ж. Фирфов и М. Симоновски, Институт за фолклор, Оддел за народна музика и кореографија, Скопје, 1962, с. 9-12, 329-330).

30) Книжици за прочитъ съ беллетристичко, техничко, научно и забавително съдържание, книжка трета, Солунъ, 1889, с. 57-59.

од кои две се обредни песни што се пеат при замесувањето на погачата за свадбениот обред, како запишувач се јавува лице со иницијали Д. М. (најверојатно велешанецот Димитар Матов, кој бил соработник на ова списание и воедно учител во солунската егзархиска гимназија), додека за последните две, како запишувач се јавува лицето со иницијали Ив. Х. М., зад кои најверојатно стои Иван Хаџимишев, тогашен ученик (најверојатно штипјанец) во споменатата гимназија.³¹

На крајот може да се резимира дека благодарение на големиот ентузијазам и упорност на тројцата штипјани: П. А. Чачаров, А. Констанцев и И. А. Шандаров, како и на редакцијата на софискиот Зборник за народни умотворби, наука и книжнина, успеано е да се отргнат од заборавот голем фонд на народни умотворби од Штипско, а секако во оваа пригода треба да се оддаде признание и на тројцата прилепчани: М. Цепенков, Т. Гавазов и А. Конев, кои исто така успеале да објават народни умотворби од Штипско, покрај солидниот публикуван фолклорен материјал од својот роден крај, од Прилепско, но и од многу други краеве ширум Македонија.

И сосем на крај, да не заборавиме дека собирањето на фолклорен и етнографски материјал од Штип и околината продолжи да се одвива и понатаму, низ целиот XX век, па сè до најново време, а во оваа пригода би сакал да ги издвојам и огромниот ентузијазам на неколку штипјани, во својата заложба за публикување на народни умотворби од својот роден крај. Првиот е македонскиот револуционер и војвода родум од Штип, Панчо Михајлов, кој во 1924 година во Софија благодарение на Штипското благотворно братство „Тодор Александров“ успева да го издаде зборникот со собраните народни песни од источните краеве на Македонија³². Вториот кој успеа да публикува солиден материјал со фолклорна и етнолошка содржина од Штип и околината е познатиот штипски и македонски историчар и публицист, господинот Александар Донски, објавувајќи ја во издание на Штипското друштво за наука и уметност, својата прва книга со наслов „Фолклорното богатство на Штип“³³. Третиот публикувач на фолклорен материјал од Штипско е господинот Димитар Митевски, кој иако не е роден штипјанец, сепак најголемиот дел од својот живот го има поминато во овој град. Овој музички педагог успеал да собере и мелографира огромен број на народни песни, кои ги публикувал во книгите со наслов *Вековни ноти - македонски народни песни од Штип и Штипско*.³⁴ Четвртиот штипјанец кој успеа да публикува фолклорен

31) http://bg.wikipedia.org/wiki/Солунска_българска_мъжка_гимназия.

32) Български народни песни отъ Македония. Събралъ Панчо Михайловъ, София, 1924.

33) А. Донски, Фолклорното богатство на Штип, ДНУШ, Штип, 1989.

34) Д. Митевски, Вековни ноти - македонски народни песни од Штип и Штипско, кн. 1 и

материјал од својот роден крај е професорот Венко Прилепчански, кој собрал неколку илјади пословици, благослови, клетви и изрази,³⁵ а меѓу нив се среќаваат и многу од оние што ги имаа публикувано Чачаров и Костенцев во споменатиот софиски Зборник (СБНУНК), пред повеќе од еден век.

Zorancho Malinov

**FOLKLORED AND ETHNOGRAPHICAL MATERIALS PUBLISHED
BY SHTIPIANS IN THE LATE 19th CENTURY**

His participation to the promotion of the folklore heritage of his own birthplace in the late 19th century and give some shtipians, who succeed to publish a certain fund of folk tales, proverbs, curses, riddles, beliefs and other folklore and ethnological materials, mainly in the sofia's Collection of science, literature and folklore. Most fertile of them occurred Petar Chacharov and Arseni Kostencev, while Ivan Shandarov, though picked up a solid fund of folk songs and tales, they managed to publish quite a bit. In the affirmation of the shtip's folklore heritage, certain participation have some prilepchans, firstly, the famous collector of macedonian folklore, Marko Cepenkov, and musicologists Todor Gavazov and Alexander Konev. The collection and publication of folklore from their birthplace in the 20th century to take interested in and other prominent shtipians such as Pancho Mihajlov, Alexandar Donski, Dimitar Mitevski and Venko Prilepchanski.

кн. 2, Штип, 2001.

35) Пословици, благослови, клетви и изрази од Штип и Штипско, избор и редакција проф. Венко Прилепчански, Штип, 2007.